

Szvercsek Dávid:

A VALLÁSKÖZI PÁRBESZÉD JELENTŐSÉGE A LIBANONI VÁLSÁGKEZELÉSBEN

DOI: [10.35926/HSZ.2020.6.4](https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.6.4)

ÖSSZEFOGLALÓ: Az elmúlt évtizedek fegyveres konfliktusai gyakran olyan területen zajlottak, ahol az interkulturális és a vallási különbségek nagy jelentőséggel bírtak. Kiemelkedően igaz ez a közel-keleti országokra, ahol a keresztények vallásuk miatt állami diszkriminációval, sok esetben nyílt üldöztetéssel találták szemben magukat. Bár Libanon az egyetlen állam a Közel-Keleten, amelynek tartósan keresztény vezetője van, a keresztények százalékos aránya a térségben – főként a muszlimok termékenységi rátája miatt – az elmúlt évszázad alatt csaknem a felére csökkent. Mivel az ország etnikai, vallási és felekezeti szempontból meglehetősen heterogén, a békés együttélés – főként az 1941-ben kikiáltott szuverenitás óta – az államot kihívás elé állította. Bár a térségbeli véres polgárháború (1975–1990) 30 éve lezárult, a tartós béke időszaka nem azonnal köszöntött be. Mind a polgárháború lezárásának előmozdításában, mind az azt követő megbékélésben elvitathatatlan érdemei vannak az elmúlt évtizedek pápáinak és az Apostoli Szentszék mérsékelt és kiegyensúlyozott diplomáciai törekvéseinek.

KULCSSZAVAK: kereszténység, Szentszék, Libanon, diplomácia

LIBANON KERESZTÉNYSÉGFELEKEZETI SOKSZÍNŰSÉGÉNEK MŰLTBELI KIALAKULÁSA ÉS JELENLEGI HELYZETE

A libanoni keresztények büszkék kétezres éves múltjukra, bár már letűnt a kor, amikor a térség lakosságának és az államigazgatásnak a többségét alkották. A keresztény hit regionális története egészen Jézusig vezethető vissza, aki tanítótúja során érintette Tírusz vidékét, ahol meggyógyított egy démon által megszállott kánaánita gyermeket.¹ Az ókorban már jelentős történelemmel rendelkező terület Péter és Pál apostoloknak a figyelmét is felkeltette, akik térítőtújtaik során eljutottak a föníciaiakhoz is, akik később az ősi antiochiai pátriárkához csatlakoztak.²

A libanoni katolikus egyház erősen töredezett, és több *sui iuris*³ közösségből tevődik össze. A legdominánsabb a maronita egyház, amely a népesség 21%-át teszi ki.⁴ A re-

¹ Márk evangéliuma 7,24–30. <https://abibliamindenkie.hu/uj/MRK/7/> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 11.)

² Apostolok Cselekedetei 21, 2-6. <http://immanuel.hu/biblia/biblia.php?konyv=44&fejezet=21&o1=4&o2=5&o3=3>; Apostolok Cselekedetei 15, 2-3. <http://immanuel.hu/biblia/biblia.php?konyv=44&fejezet=15&o1=4&o2=5&o3=3> (Letöltések időpontja: 2020. 08. 11.)

³ Saját jogú (latin).

⁴ International Religious Freedom Report for 2012, Lebanon. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, U.S. Department of State. <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2012religiousfreedom/index.htm?dliid=208400&year=2012#wrapper> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 19.)

gionális dominanciával és az évszázadokon keresztül politikai befolyással rendelkező maroniták Szíria területéről származnak, magukat Szent Maron (†410) aszkéta hittérítő követőinek tekintik. Egyházuk kialakulása több szakaszban zajlott le a 4. és a 7. század között. Az első korszakot a „gyülekezeti mozgalom” időszaka jellemezte, amelynek szellemi és lelki atyja a Taurus-hegységből származó Szent Maron volt. A keleti hagyományokat ápoló egyház második időszaka a Szent Márk-kolostor megalapításával vette kezdetét, amikor Szent Maron követői annak sírja fölött monostort építettek. A 8. század elején az antiochiai pátriárka az arab terjeszkedés miatti fenyegetettségétől tartva Konstantinápolyba helyezte át székhelyét, a maronita szerzetesek patriarchát választottak vezetőjüknek. Antiochiától történő autonómiájuk megőrzése, valamint II. Jusztiniánusz (669–711) császár üldöztetéseitől történő szabadulás biztosítása érdekében a maronita szerzetesek a Libanoni-hegység és a mai főváros, Bejrút térségében telepedtek le.⁵ A maroniták már 1182-ben kifejezték szándékukat a katolikus egyházzal történő egyesülést illetően, de a teljes közösség eléréséhez csak a filozófiai, teológiai és kánonjogi diszkrpanciák szinkronba hozását követően, 1445-ben nyílt lehetőség.⁶ Később Róma ferences, domonkos és jezsuita misszionáriusokat küldött a területre a libanoni maroniták latinizálása céljából. A maronita egyházhoz négy érsekség és hat püspökség tartozik, amelyek az antiochiai pátriárka irányítása alatt működnek.⁷

A libanoni kereszténység második legjelentősebb közössége a helyi görög ortodox egyház, amely a népesség 8%-át teszi ki.⁸ A közösség a Rómával nem teljes egységben lévő, antiochiai ortodox pátriárka fennhatósága alatt álló, autokefál⁹ bizánci rítusú keleti egyház. A libanoni görög ortodox keresztények folyamatos kapcsolatot tartanak fenn a keleti ortodox egyházakkal számos európai ország esetében is, mint például Görögország, Ciprus, Oroszország, Ukrajna, Bulgária, Szerbia és Románia. Az antiochiai pátriárka a 14. században Damaszkuszba helyezte át székhelyét, s tekintettel arra, hogy jól integrálódtak a térség lakosságába, ezért mind a pátriárka, mind püspökei 1899 óta az arab populáció köréből kerülnek ki.¹⁰ A Nemzeti Paktumnak nevezett íratlan megállapodás alapján a libanoni politikai vezetők közül a parlamenti miniszterelnök-helyettesnek és a libanoni miniszterelnök-helyettesnek görög ortodox keresztényeknek kell lenniük.¹¹

Jelentős keresztény közösség a melkita egyház, amely a népesség 5%-át adja.¹² Maga a melkita közösség Konstantinápoly közelsége miatt bizánci rítusú és szír nyelvű egyházként alakult ki a 4–6. század során. Jellegzetessége, hogy az 1054-es nyugati egyházszakadást követően is igyekezett megőrizni kapcsolatait Rómával. Az egyház kialakulásában

⁵ Asis Suryal Atilya: *History of Eastern Christianity*. Methuen & Co Ltd., London, 1967, 394–396.

⁶ Ujházi Lóránd: A libanoni keresztények biztonsági helyzete. *Hadtudományi Szemle*, 2017/4., 361. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00037/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_04_357-372.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 08. 12.)

⁷ Maronite Church. <http://www.gcatholic.org/dioceses/data/rite-M.htm> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 19.)

⁸ International Religious Freedom Report for 2012, Lebanon: i. m.

⁹ Autokefál (saját fejű) egyház: A helyi ortodox egyházak kánonjogi függetlensége, amely azt fejezi ki, hogy az ortodox egyházak saját fővel (vezetővel) rendelkeznek, és így nem tartoznak más autoritás alá.

¹⁰ Greek Orthodox Patriarchate of Antioch and All the East. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Greek-Orthodox-Patriarchate-of-Antioch-and-All-the-East> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 19.)

¹¹ July–December, 2010 International Religious Freedom Report. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, U.S. Department of State, 13. 09. 2011. https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2010_5/168269.htm (Letöltés időpontja: 2020. 04. 19.)

¹² International Religious Freedom Report for 2012, Lebanon: i. m.

meghatározó pillanat volt, amikor 1724-ben a szíriai melkita püspökök VI. Kirill néven új pátriárkát választottak. Mivel Jeromos konstantinápolyi pátriárka Kirillt Róma-barátnak tartotta, a szavazást érvénytelennek nyilvánította és saját emberét nevezte ki.¹³ 1729-ben XIII. Benedek pápa elismerte VI. Kirillt, és megerősítette, hogy Kirill és utódai teljes közösségben vannak a Római Katolikus Egyházzal.¹⁴ A libanoni különféle vezetők között a Nemzeti Paktum értelmében a melkita közösség nyolc fenntartott helyet foglal el a libanoni parlamentben.

Említést érdemel még az örmény ortodox egyház, amely a népesség 4%-át teszi ki.¹⁵ A 4. század elején Örményország területén megalakult egyház a monofizita tanítás követése mellett köteleződött el. A libanoni örmény ortodoxok az első világháború és az örmény genocídium alatt Törökországból elmenekült keresztények voltak, akik elsősorban Bejrút és Anjar városokban telepedtek le.

A katolikus és az ortodox közösségek mellett a térség körülbelül 1%-os protestáns kisebbséggel is rendelkezik.

AZ ISZLÁM TÖRTÉNETE LIBANONBAN A KÖZELMÚLTBAN ÉS JELENLÉTE NAPJAINKBAN

Libanon kereszténysége évszázadokon keresztül az ország mai területének vallási többségét alkotta, napjainkban azonban az ország népességének mintegy 61%-át az iszlám populáció adja, körülbelül azonos felekezeti arányban vannak a szunniták és a síiták.¹⁶ A parlamentben az iszlám két nagy irányzata méltányos képviselétét úgy oldják meg, hogy a miniszterelnök szunnita muszlim, a parlament elnöke síita muszlim. A két nagy felekezet mellett a 16. századtól önálló felekezetként működő drúz hívek is jelen vannak, körülbelül 5%-kal képviselve magukat a társadalomban. A 11. században élt al-Hakim imámot alapítóként tisztelő vallási közösség nem tekinti az iszlámot missziós jellegűnek és az emberiség számára univerzálisan járandó útnak.¹⁷

Az iszlám megjelenése és térhódítása a térségben szintén egy időben és azonos módon zajlott le, a levantei muszlim hódítás részeként, 634–640 között.¹⁸ A középkorban Libanon a kereszties hadjáratok támogatásában betöltött szerepének köszönhetően azok részévé vált, ugyanakkor a terület a 13. század végére újra muszlim kézre került: előbb a Mameluk Birodalom, majd 1516-tól az Oszmán Birodalom uralta. Az iszlám kormányzat ellenére a maronita kereszténység a Közel-Kelet többi államához képest viszonylagos autonómiát élvezhetett.¹⁹

¹³ Ken Parry et al. (eds.): *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*. Blackwell Publishing, Malden, 1999, 312.

¹⁴ Charles Herbermann (ed.): *Melchites – Catholic Encyclopedia*. Robert Appleton Company, New York, 1913.

¹⁵ Nicola Migliorino: *Constructing Armenia in Lebanon and Syria: Ethno-Cultural Diversity*. Berghahn Books, New York – Oxford, 2008, 166.

¹⁶ *The world factbook – Lebanon*. CIA. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 19.)

¹⁷ Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. 2. kötet. Szent István Társulat, Budapest, 1998. <http://lexikon.katolikus.hu/> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 20.)

¹⁸ John F. Devlin: *Syria: Modern State in an Ancient land*. Taylor & Francis, Boulder, 1983, 7–9.

¹⁹ *Lebanon in History*. The World Lebanese Cultural Union. <https://wlcu.world/ng/blog/2017/02/14/lebanon-in-history/> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 19.)

KONFLIKTUSOK ÉS PÁRBESZÉD A VALLÁSI ÉS FELEKEZETI KÖZÖSSÉGEK KÖZÖTT LIBANON TERÜLETÉN

A közel-keleti meglehetősen heterogén kereszténységet is egymással rivalizáló, gyakran konfrontáló felekezetek gyakori összeütközése jellemezte. A területen élő vallási közösségek konfliktusaikat egészen a drúz–maronita (1840–1860) vitáig belső hatáskörben intézték, de a 1860-os damaszkuszi megszárlást követően az európai nagyhatalmak politikai és katonai jelenléte a térségben megerősödött. A Libanoni-hegy északi felén élő maronita parasztek felkeltek az északi területeket birtokló drúz földesurak ellen. A parasztlázadás átterjedt délre is és polgárháborúvá nőtte ki magát. 1858–1860 között keresztényellenes pogromok söpörtek végig a Levantén, a drúzok és a szunnita muszlimok ekkor csaknem 20 ezer keresztényt megszárláltak le.²⁰ Az Oszmán Birodalom katonái által is támogatott genocídium során 326 keresztény települést, 560 templomot, 42 kolostort és 28 iskolát égettek fel, valamint megközelítőleg 10 ezer keresztény kényszerült menekülésre.²¹

1860-ban III. Napóleon francia császár (1852–1870) felszólalt a szír keresztények védelmében, majd csapatokat küldött a térség békéjének biztosítására. Az 1860. szeptember 5-én aláírt megállapodás a francia tartózkodást a régióban mindössze hat hónapra korlátozta, Libanon frankofón külpolitikája viszont a későbbiekben is megmaradt. A konfliktus az európai hatalmak körében nagy felháborodást keltett, ezért szavatolni kívánták a térségben élő keresztények jogait. 1861 júniusában a Nemzetközi Bizottság új rendszabályt dolgozott ki, amelyet az Oszmán Birodalom és az európai nagyhatalmak 1861. június 9-én írtak alá Konstantinápolyban. A hegyvidéki régió autonómmá vált, élén egy Bejrúttól és a damaszkuszi pasától független kormányzóval. A kormányzó fennhatósága alatt 12 férfiból álló igazgatási tanácsot hoztak létre, amelybe a Libanonban élő hat jelentős vallási csoport mindegyike két-két tagot delegálhatott.²²

Az ország területén élő 18 vallási felekezet közül valós befolyással csak néhány rendelkezik.²³ Az állam ötédté kitevő maroniták jelentősége emelkedik ki, mert vallási közösség politikai szerepvállalása meghatározta az állam kialakulását. Az első világháborút követő 1919-es párizsi béketárgyalásokon Elias Peter Hoyek (1843–1931) maronita pátriárka ösztönözte a nagyhatalmak képviselőit, hogy hozzanak létre egy Szíriától független, francia mandátum alatt álló Libanont. 1920. szeptember 1-jén Franciaország helyreállította a történelmi „Nagy-Libanont”, amely a keresztény többség lakta északi terület mellett magában foglalta Bejrút, Bekaa-völgy, Tripoli, Szidón és Tírusz területét is.²⁴

Libanon alapvetően keresztény ország volt, de a muszlimok és a drúzok lakta területek miatt a vallási és az etnikai jellegű összetűzések lehetőségét is magában hordozta. Az 1943-ig fennálló részleges autonómia a libanoni államiság alapjául szolgált, és alapvető elveit (hatalommegosztás, vallási és felekezeti csoportok által szerveződő politikai képviselő) a mai

²⁰ Samir Khalaf: Communal Conflict in Nineteenth-Century Lebanon. In: Benjamin Braude – Bernard Lewis (eds.): Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society. Vol. 2., Holmes & Meier Pub, London, 1982, 107–134.

²¹ David Grafton: The Christians of Lebanon: Political Rights in Islamic Law. Tauris-Academic Studies, New York – London, 2003, 79.

²² Vladimir Borisovich Lutsky: Modern History of the Arab Countries. Chapter IX. Progress Publishers, Moscow, 1969, 135–138. <https://www.marxists.org/subject/arab-world/lutsky/index.htm> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 20.)

²³ International Religious Freedom Report for 2012, Lebanon: i. m.

²⁴ Youssef Mouawad: Hoyek, Elias. International Encyclopedia of the First World War. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/hoyek_elias (Letöltés időpontja: 2020. 04. 26.)

államigazgatás is magában hordozza. Az 1926. május 9-én elfogadott új alkotmány előírta a keresztények és a muszlimok közötti egyenlő, illetve a felekezeteik közötti lakosságfüggő arányos képviselést.²⁵

Az írott alkotmány mellett a kormányzaton belüli vallási, felekezeti csoportok arányáról rendelkezik még a libanoni függetlenség kivívásakor, 1943 nyarán született Nemzeti Paktum, amely általános követelményként támasztja, hogy a jövőben a köztársasági elnöknek maronita kereszténynek, a miniszterelnöknek szunnita muszlimnak, a parlament elnökének pedig síita muszlimnak kell lennie. A parlamenti helyek elosztását 6:5-höz arányban határozták meg a keresztények javára.²⁶

Mivel a második világháborúban Franciaországot irányító Vichy-kormány (1940–1944) a megszállás alatti időszakban kénytelen volt engedélyezni a német hadsereg Szírián, Libanonon történő esetleges áthaladását, a szövetségesek a területre csapatokat küldtek. Charles de Gaulle (1890–1970) tábornok 1941-ben elismerte Libanon függetlenségét. Libanonban 1943-ban választásokat tartottak, amelyet követően 1943. november 8-án az új kormány egyoldalúan lemondta a francia mandátumot. A franciák két héttel később, november 22-én elismerték Libanon függetlenségét.²⁷ Az utolsó francia csapatok azonban csak 1946-ban hagyták el az ország területét.

A keresztény és a muszlim vezetők arányos kvóta szerint osztották fel az államigazgatás tisztségeit, a két oldal közti harmonikus kapcsolat és kölcsönös együttműködés azonban már korántsem volt magától értetődő. A feszültséget táplálta, hogy az évtizedek során megváltozott a lakosság körében a vallások aránya, ami a térségbeli keresztények számának csökkenéséhez, valamint politikai és társadalmi térszűkítéshez vezetett. Az államigazgatást a múltban kezükben tartó maroniták egy abszolút keresztény állam létrehozását követték. A muszlimok ellenségesen reagáltak, és az egyiptomi elnök, Gamal Abden-Nasszer (1918–1970) pánarab nacionalizmusát átvéve fellázkodtak a keresztény uralom, a frankofon külpolitikai orientáció, valamint a társadalmi egyenlőtlenség ellen.²⁸

Az első komolyabb konfrontációra a főként keresztény kormányzat (Camille Samun elnök és támogatói) és a túlnyomóan muszlim ellenzék között 1958. július 15. és október 25. között került sor. Az 1958-as libanoni válság – Samun elnök (1952–1958) segítségkérésnek köszönhetően – amerikai katonai beavatkozással ért véget. Tartós megoldás azonban nem született, mert a libanoni politikai és vallási szélsőséges csoportok fokozatosan éleződő konfliktusai végül egy másfél évtizedes (1975–1990) polgárháborúba torkollottak.²⁹

A libanoni polgárháborúban a keresztény csoportok izraeli támogatással harcoltak a baloldali drúz és muszlim milíciák ellen. Elias Szarkisz libanoni elnök (1976–1982) kérte a szír hadsereg beavatkozását a keresztények oldalán a mielőbbi béke helyreállítása érdeké-

²⁵ Constitution de la République Libanaise promulguée le 23 mai 1926. <http://www.dircost.unito.it/cs/docs/Libano%20franc.htm> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 26.)

²⁶ Leonard Binder: *Politics in Lebanon*. John Wiley & Sons, New York, 1966, 276.

²⁷ Majid Khadduri: *The Franco-Lebanese dispute and the crisis of november, 1943*. *An American Journal of International Law*, vol. 38/4., 10. 1944., 601–620. <https://www.jstor.org/stable/2192794?seq=1> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 20.)

²⁸ Heiko Wimmen: *Lebanon – history and politics*. Bundeszentrale für politische Bildung, 31. 08. 2016. <https://www.bpb.de/geellschaft/migration/laenderprofile/233352/history-and-politics> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 08.)

²⁹ Itamar Rabinovich: *The War for Lebanon, 1970–1983*. Cornell University Press, Ithaca & London, 1984, 10.

ben.³⁰ Egyre több környékbeli állam szállt be a háborúba, erősen internacionális színezetet adva Libanon belső konfliktuskezelésének. Az összecsapások 120 ezer ember életét követelték és 650 000-1 000 000 libanoni lakost kényszerítettek az ország elhagyására.³¹ A polgárháborúnak az 1989. október 22-én aláírt taifi megállapodás vetett véget, amely a nemzeti megbékélés dokumentumául szolgált.

A dokumentum egy olyan alkotmányos reformcsomagot tartalmaz, amely módosított formában állítja helyre a korábbi alkotmányt. A megállapodás rögzíti a kölcsönös együttélés alapjait, a politikai szektarianizmus felszámolását alapvető nemzeti célnak említi, ellenben a Képviselőház választásánál még meghatározza a keresztények és a muszlimok közötti egyenlő képviseletet. A libanoni keresztények számára leghátrányosabb rendelkezése a maronita köztársasági elnök politikai halalmának csökkentése, jogainak mérséklése volt.³² A polgárháború lezárásával sem szűnt meg az idegen milíciák jelenléte, az állam déli részén egy 25 km-es sáv izraeli megszállás alatt maradt, illetve a Bekaa-völgyben, valamint Bejrút-tól keletre pedig továbbra is szír katonák állomásoztak.

Az izraeli hadsereg 2000-ig volt jelen és támogatta a libanoni keresztényeket. Bár a taifi megállapodás 1989-ben Szíria két éven belüli katonai kivonulását írta elő Libanonból, a szír megszállás teljes felszámolására csak 2005 áprilisában került sor. A szír és az izraeli csapatok kivonásával sem jött el azonban Libanon számára a béke időszaka, hiszen a konfliktusok, a határ menti feszültségek és a menekültügyi válság mind feszültségforrásként vannak jelen az állam életében. Libanon előző kormányának miniszterelnöke, Szaad Hariri a folyamatos politikai zavargások és tömeges tüntetések miatt 2019. október 29-én lemondott,³³ de az új választásokat követően 2020. január 21-én megalakult új kormány 10 keresztény és hét muszlim miniszterével szintén megosztó a lakosság körében.³⁴

A válságövezetek közül Libanon abból a szempontból is kiemelendő, hogy a térség nagyszámú keresztény lakossága, illetve az üldöztetés elleni védelmük megjelenik Magyarország külpolitikai törekvéseiben. Humanitárius indítatásból a Magyar Honvédség is részt vesz az ENSZ Libanoni Békefenntartó Missziójában (UNIFIL³⁵) a 44/2006. (X. 10.) OGY határozat módosításáról szóló jogszabály alapján.³⁶

A második világháborút követő közel-keleti változások és a régió szomszédos országainak instabilitása miatt egyre több bevándorló érkezett Libanonba, így a menekültek száma a mintegy 6 milliós államban 1,5 millió környékére tehető, vagyis a népesség negyedét teszi ki.

³⁰ Mattia Toaldo: The origins of the US War on Terror – Lebanon, Libya and American intervention in the Middle East. Routledge, London – New York, 2013, 45.

³¹ Implementation of general assembly resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled Human Rights Council. United Nations Human Rights Council, 13. 11. 2006., 18. https://digitallibrary.un.org/record/587605/files/A_HRC_3_2-EN.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 08. 20.)

³² The Taif Agreement. https://www.un.int/libanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_taif_agreement_english_version_.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 05. 15.)

³³ Vivian Yee: Lebanon's Prime Minister, Saad Hariri, Steps Down in Face of Protests. The New York Times, 29. 10. 2019. <https://www.nytimes.com/2019/10/29/world/middleeast/saad-hariri-stepping-down-lebanon.html> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 16.)

³⁴ Gedő Ágnes: 10 keresztény és 7 muzulmán minisztere van az új libanoni kormánynak. Vatican News, 2020. 01. 30. <https://www.vaticannews.va/hu/vilag/news/2020-01/10-keresztény-7-muzulman-az-uj-libanoni-kormanyban.html> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 16.)

³⁵ United Nations Interim Force in Lebanon.

³⁶ 53/2007. (VI. 13.) OGY határozat az ENSZ libanoni békefenntartó missziójában (UNIFIL) való magyar részvételről szóló 44/2006. (X. 10.) OGY határozat módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a07h0053.OGY> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 20.)

Sok keresztény ugyanis Libanont tekinti egyetlen menedéknek a térségben. Az arab országok 1948-as Izrael elleni háborúja során körülbelül százezer palesztin menekült Libanomba, akik hazatérését Izrael a fegyverszünet után sem engedélyezte.³⁷ A palesztin menekültek száma jelenleg 175–450 ezer közé tehető, jelentős részük menekülttáborokban él, jogi státuszrendezést nélkülözve.³⁸ A legjelentősebb számú külföldi bevándorló a 2011. március 15-én kezdődött szíriai polgárháború során menekült Libanomba, számuk 2019 végén közel egymillió volt.³⁹

2020. augusztus 4-én robbanás rázta meg Bejrút Golfe de Saint-Georges kikötőjét, amely a libanoni főváros jelentős részén nagy károkat okozott, közel 200 ember életét követelte, a sebesültek száma pedig meghaladta a 6500-at. A tragikus katasztrófa eredményeként kialakult tüntetések során a tömegek az ország gazdasági és politikai válságáért az állam kormányát hibáztatták.⁴⁰ Az esemény, valamint az általa kiváltott mézárás hatására 2020. augusztus 10-én Libanon maronita katolikus pátriárkája, Bechara Boutros Rai bíboros az egész libanoni kormányt lemondásra szólította fel, amelyre még aznap este Hassan Diab miniszterelnök vezetésével sor is került.⁴¹

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK SZEREPE A VALLÁSKÖZI PÁRBESZÉDBEN ÉS A VÁLSÁGKEZELÉSBEN

Az Apostoli Szentszék az egyetemes egyház és a helyi egyház teológiai egységéből adódóan nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy tevékeny kapcsolatot ápoljon a regionális keresztény egyházközösségekkel szerte az egész világon. E törekvésének megvalósítását szolgálja az az évszázadok óta bevett gyakorlat, hogy lehetőséget biztosít a különféle nemzetek klerikusainak színvonalas képzésére pápai egyetemeken Rómában. Az antikvitásba visszanyúló keresztény gyökerekkel rendelkező, a Libanoni-hegy térségében számos évszázadon keresztül szinte egyoldalú kormányzati vezetést gyakorló maroniták klerikusai számára XIII. Gergely pápa (1572–1585) alapított kollégiumot.⁴²

A Szentszék nagyköveti szintű diplomáciai kapcsolattartásának alapjait Libanonnal *XII. Piusz pápa* (1938–1958) 1947. március 22-én teremtette meg, amikor apostoli nunciátúrát alapított az országban bejrúti székhellyel.⁴³ A diplomáciai kapcsolattartás mellett az ország területén megtalálható számos saját jogú, keleti rítusú egyházzal történő kommunikációról, illetve az őket érintő kérdésekről a Szentszék egy speciális hatáskörrel megbízott hivatala, a Keleti Egyházak Kongregációja gondoskodik. A Római Katolikus Egyházban a

³⁷ Lebanon: Exiled and suffering: Palestinian refugees in Lebanon. Amnesty International, 18. 10. 2007. <https://www.amnesty.org/download/Documents/68000/mde180102007en.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 20.)

³⁸ Andrew Lee Butters: Palestinians in Lebanon: A forgotten people. Time Magazine, 25. 02. 2009. <https://web.archive.org/web/20130826165651/http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1881651,00.html> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 16.)

³⁹ UNHCR: Lebanon. <https://reporting.unhcr.org/node/2520> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 12.)

⁴⁰ Nach Explosion in Beirut Libanische Regierung gibt auf. <https://tagesschau.de/ausland/libanon-regierung-beirut-101.html> (Letöltés időpontja: 2020. 09. 05.)

⁴¹ After Beirut blast, what some lebanese christians are doing to help their neighbors. <https://the.catholictelegraph.com/beirut-explosion-lebanese-christians-charity/68480> (Letöltés időpontja: 2020. 09. 05.)

⁴² Walter Farquhar Hook: A Church dictionary. Bolland & Kemplay, London, 1846, 581. https://books.google.hu/books?id=X_tOAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false (Letöltés időpontja: 2020. 08. 20.)

⁴³ XII. Pius, Litterae apostolicae: Nuntiatura Apostolica in Republica Libanensis erigitur. 21. 03. 1947. Acta Apostolicae Sedis (AAS) vol. XXXIX, 223. <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-39-1947-ocr.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 20.)

II. Vatikáni Zsinat *Orientalium Ecclesiarum* című dokumentum megjelenése óta kiemelt hangsúlyt kap a keleti és a nyugati részegyházak egyenjogúságának gondolata, bár azok szertartásaikban, egyházfegyelmükben, lelki örökségükben részben különböznek egymástól.⁴⁴

A keleti és a nyugati részegyházak kölcsönös tiszteletben tartása mellett a szentszéki diplomácia másik princípiuma az ökumenizmus, a kapcsolattartás a térségben élő nem katolikus hívekkel. A keresztények egységének előmozdítását szorgalmazó tevékenység koordinálására egy speciális szentszéki hivatal, a Keresztény Egység Előmozdításának Pápai Tanácsa hivatott. A keresztény testvéregyházakkal folytatott dialógus mellett a szentszéki diplomácia – a II. Vatikáni Zsinat *Nostra Aetate* dokumentumának fényében – kiemelt hangsúlyt fektet a vallások közötti párbeszédre is.⁴⁵ A Közel-Kelet országaiiban mérsékelt mozgástér van a vallások közötti aktív dialógus gyakorlásában, az Apostoli Szentszék igyekszik rendszeres gesztusokat tenni a más vallású hívek felé. E törekvés eminens bizonyítéka a pápa által több alkalommal az országban tett apostoli látogatás, valamint a számos esetben a kérdéskörben megfogalmazott pápai megnyilatkozás.

A Szentszék számára mindig is kiemelt jelentőségű volt Libanon békéje, a Vatikán a maronita elképzelés szerinti keresztény kisállam létrehozását nem nézte jó szemmel, hiszen egyértelmű volt, hogy a közel-keleti keresztények védelmét egy esetlegesen kialakítandó keresztény törpeállam nem garantálhatja. A Vatikán a térség keresztényeinek védelmet biztosító, 1920-ban létrejött „nagy” Libanon állam integritása melletti elkötelezettségét demonstrálva, valamint a különböző elképzelést valló felek közötti párbeszéd megteremtése érdekében több alkalommal is küldött diplomáciai küldöttséget a térségbe. Habár a Szentszék gondosan figyelt arra, hogy a Libanonba küldött delegáció élén mindig olyan személy álljon, aki széles körű helyi ismerettel és tapasztalattal, valamint megfelelő szintű lokális kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, ezek a missziók csekély eredményt értek el.

Az első delegációt 1959–1960 között a korábbi libanoni apostoli nuncius, *Paulo Bertoli bíboros* vezette. A küldöttség célja a Szentszék álláspontjának ismertetése és a felek közötti mielőbbi konszenzus elősegítése volt. Ez a kezdeményezés eredménytelenül végződött, nem hozta közelebb az érintetteket.⁴⁶ Az 1976-ban *Mario Brini érsek*, a Keleti Egyházak Kongregációjának titkára által vezetett második küldöttség a térségben legmeghatározóbb politikai vezetőkkel, valamint Jasszer Arafat palesztin elnökkel is találkozáva biztosította őket a Vatikán elkötelezettsége felől az egységes Libanon megmaradása mellett.⁴⁷ A polgárháború kitörését követő, a maroniták közötti megosztottságra adott vatikáni diplomáciai válasz a *Paulo Bertoli bíboros* által vezetett harmadik misszió volt, amely a keresztény felekezetek belső és külső egységének, valamint a keresztény–iszlám dialógus mielőbbi megteremtésének előmozdítását tűzte ki célul.

A vatikáni delegációk mellett a pápa mint az Apostoli Szentszék és az egyetemes egyház feje tudatos diplomáciával viselte gondját Libanon vallási közösségeinek, szám-

⁴⁴ Vö. Decretum de Ecclesiis orientalibus catholicis – Orientalium Ecclesiarum. 3. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_orientalium-ecclesiarum_lt.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁴⁵ Vö. Declaratio de ecclesiae habitudine ad religiones non-christianas – Nostra Aetate. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_lt.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 16.)

⁴⁶ David C. Gordon: *Lebanon: The Fragmented Nation*. Croom Helm, California, 1980.

⁴⁷ Ujházi: i. m. 370.

talán gesztusával kísérelte meg előmozdítani azok békés együttélését. VI. Pál pápa 1964 decemberében megvalósított indiai apostoli útja során leszállt Bejrútban, találkozott Libanon politikai és vallási vezetőivel. Rövid beszédében köszönetét fejezte ki a kormánzatnak, a vallási és a civil hatóságok vezetőinek, hogy lehetővé tették közvetlen kapcsolatba lépését Libanonnal, valamint méltatta a libanoni keresztény lakosság ősi és a rítusok harmonikus sokszínűségében megélt hitéletét.⁴⁸ Libanon köztársasági elnökének 1965 májusában a Vatikánban tett látogatása során a pápa beszédében dicsérte a fejlődő államot sokrétű vallási közösségeivel együtt, ugyanakkor megemlítette, hogy a különböző spirituális családok és a nemzetek közötti béke folyamatos erőfeszítést kíván a vezetőktől.⁴⁹ A pápa utalt XXIII. János *Pacem in terris* enciklikájára is, emlékeztetve arra, hogy hiteles béke csak az igazság, az igazságosság, a szeretet és a szabadság négy imperatíváján alapulhat.⁵⁰

1968. június 11-én VI. Pál audiencián fogadta Fuad Butroszt, a libanoni Miniszterek Tanácsa alelnökét, és az 1967 júniusában lezajlott hatnapos arab–izraeli háborúra reflektálva hangsúlyozta Libanon különleges szerepét és felelősségét a térség békéjének megteremtésében és a vallások közötti békés együttélés jó példájának demonstrálásában. A pápa üdvözölte az ENSZ által 1967 őszén jóváhagyott, az említett háború megoldását célzó intézkedéseit, buzdította a libanoni kormányzati vezetőket annak támogatására.⁵¹ VI. Pál legemlékezetesebb megnyilatkozása az 1975. november 30-án, az új maronita pátriárka, Antoine Pierre Khoraihe érseki pallium átadása során mondott beszéde. A pápa fájdalommal említi a Libanonban háromnegyed éve zajló polgárháború miatt szenvedő polgárok és híveinek szenvedéseit, felhívást intéz a béke érdekében és a különféle harcok megszüntetése mellett.⁵²

A Szentszéknek a libanoni polgárháború miatti aggodalmát mutatja, hogy I. János Pál pápa 33 napos pontifikátusa alatt két alkalommal is érinti Libanon aktuálpolitikai helyzetét. Az 1978. augusztus 27-én mondott rádióüzenetében megemlékezik Libanon meggyötört földjéről, buzdít minden embert, különösen minden állami vezetőt a béke és az őszinte együttműködés iránti törekvésre.⁵³ Az 1978. szeptember 8-án megtartott audiencia alkalmával I. János Pál pápa reményét fejezi ki a közeljövőben aláírásra kerülő Camp David-i egyezmény kapcsán, amely várhatóan meghozza a békét Libanon és a Közel-Kelet életében egyaránt.⁵⁴

⁴⁸ Pélerinage du pape Paul VI. en Inde Salut du Saint-Père au present de la Republique du Libanon. Libreria Editrice Vaticana, 02. 12. 1964. http://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/speeches/1964/documents/hf_p-vi_spe_19641202_liban.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 17.)

⁴⁹ VI. Pál, *Litterae Apostolicae: Expositio debitum*. AAS vol. LVII (1965), 11. 05. 1965., 515–517. <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-57-1965-ocr.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 21.)

⁵⁰ XXIII. János, *Litterae encyclicae. Pacem in terris*. AAS vol. LV (1963), 11. 04. 1963., 257–304. <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-55-1963-ocr.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 21.)

⁵¹ Address of Paul VI to H. E. Fouad Boutros, vice president of the Council of Ministers of Lebanon. Libreria Editrice Vaticana, 11. 06. 1968. http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/speeches/1968/june/documents/hf_p-vi_spe_19680611_vice-presidente-libano.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁵² Appel du pape Paul VI pour la paix au Liban. 30. 11. 1975. Libreria Editrice Vaticana, 30. 11. 1975. https://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/speeches/1975/documents/hf_p-vi_spe_19751130_pace-libano.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁵³ Urbi et Orbi Radiomessage of His Holiness John Paul I. Libreria Editrice Vaticana. 27. 08. 1978. http://www.vatican.va/content/john-paul-i/en/messages/documents/hf_jp-i_mes_urbi-et-orbi_27081978.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁵⁴ John Paul II General Audience. Libreria Editrice Vaticana, 06. 09. 1978. http://www.vatican.va/content/john-paul-i/en/audiences/documents/hf_jp-i_aud_06091978.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

II. János Pál pápa szintén szívén viselte Libanon sorsát, amint ezt már megválasztását követő első, a Sixtus-kápolnából közvetített rádióüzenete is mutatja.⁵⁵ A pápa 1982. június 7-én, Ronald Reagan amerikai elnökkel történt találkozása alkalmával elhangzott beszédében a világ vezetőinek felelősségét emeli ki a világbéke megteremtésének előmozdításában és az emberiség háborúktól, konfliktusoktól való megszabadítását az államok kormányzatai kötelezettségének tulajdonítja.⁵⁶ Az 1982 augusztusában a keresztény és a muzulmán képviselők többsége által demokratikusan megválasztott Basir Dzsemajel elnök ellen 1982. szeptember 14-én elkövetett gyilkos bombatámadás híreről értesülve II. János Pál gyász-táviratot küldött. A maronita elnök elvesztése miatti részvétnyilvánítás mellett levelében aggodalmát fejezi ki a merénylet esetleges szélsőségesen negatív következményei, valamint a korábbiakban a térség békéje megteremtése érdekében megtett diplomáciai erőfeszítések meghiúsulása miatt.⁵⁷

A későbbiek igazolták a pápa aggodalmának indokolt voltát, hiszen még csaknem egy évtized telt el a polgárháborút lezáró taifi megállapodásig. II. János Pál a polgárháború befejezését követően, 1997. május 10–11-én apostoli látogatást tett Libanonban, ennek során találkozott az ország politikai és vallási vezetőivel is. A 300 ezer fő jelenlétében Bejrútban tartott szentmise homíliájában a pápa kiemelte Libanon történelmi küldetését, amellyel az évszázadok során példát mutatott a Közel-Kelet valamennyi állama számára, hogy a különféle vallások hogyan élhetnek egymás mellett békében, testvériségben és kölcsönös együttműködésben.⁵⁸

A szolgálatban elődeinek diplomáciáját követve XVI. Benedek pápa célkitűzései között is kiemelkedő helyet foglalt el a keresztény–muszlim dialógus és megállapodás előmozdítása. 2007 júniusában a Keleti Egyházak Kongregációjánál tett látogatása alkalmával beszédében felhívja a világ vezetőinek figyelmét a keresztény hitélet teljes szabadságának biztosítására, és azoknak a területeknek, köztük Libanonnak a békéjéért fohászkodik, amelyek a menthetetlen erőszak spiráljába sodródtak.⁵⁹ 2012 szeptemberében háromnapos vizitációt tett Libanonba, ahol találkozott az ország állami és vallási vezetőivel, valamint nagyszámú hívő közösséggel. Látogatását kissé beárnyékolta az a kedvezőtlen biztonságpolitikai helyzet, amely egyrészt a nem sokkal korábban megjelent, Mohamed próféta alakjával ironizáló film miatti tömeges tüntetések, másrészt az egyiptomi, szíriai belpolitikai összetűzések következtében alakult ki a Közel-Kelet országaiban. A pápa a Bkerké maronita pátriárka téren a fiatalokkal történt találkozása alkalmával elmondott beszédében szólt a vallásszabadság mindenkit megillető jogáról, valamint hangsúlyozta a más vallá-

⁵⁵ First radiomessage „Urbi et Orbi” Adress of His Holiness John Paul II. Libreria Editrice Vaticana, 17. 10. 1978. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_spe_19781017_primo-radio-messaggio.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁵⁶ II. János Pál, Allocutiones. Ad Exc.mum Virum Reginaldum Reagan, Foederatarum Civitatum Americae Septentrionalis Praesidem, qui Summum Pontificem invisit. AAS vol. LXXIV (1982), 851–853. <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-74-1982-ocr.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 21.)

⁵⁷ Discorso di Giovanni Paolo II per la scomparsa di Bechir Gemayel, presidente del Libano. Libreria Editrice Vaticana, 15. 09. 1982. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1982/september/documents/hf_jp-ii_spe_19820915_morte-gemayel.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁵⁸ Celestine Bohlen: Pope Calls on Lebanon to Resume Special Role for Peace. The New York Times, 12. 05. 1997. <https://www.nytimes.com/1997/05/12/world/pope-calls-on-lebanon-to-resume-special-role-for-peace.html> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁵⁹ Visit of His Holiness Benedict XVI to the Congregation for the Oriental Churches. Libreria Editrice Vaticana, 09. 06. 2007. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2007/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20070609_congr-orientchurch.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

sok, kultúrák és nemzeti csoportok közötti kölcsönös tisztelet és elfogadás fontosságát.⁶⁰ 2012. szeptember 19-én, az apostoli utat követő általános kihallgatás alkalmával a pápa örömmel számolt be a libanoni útvjáról, amelynek eseményein keresztény és muszlim csoportok egyaránt nagy számban vettek részt, és hogy érezhetővé vált számára az a kétoldalú tisztelet és testvéri megértés, amely mindig jellemzője kell legyen a keresztény–iszlám dialógusnak.

Ferenc pápa a Közel-Kelet vallási ellentétjeinek kiküszöbölése érdekében folytatja elődei békéltető politikáját. Megválasztása első hónapjában, 2013 nagypéntekén a Colosseumnál tartott keresztútja során a libanoni keresztények elmélkedéseit imádkozták. A pápa ez alkalommal tartott rövid beszédében Libanont mint a remény jelét állítja Közel-Kelet és az egész világ elé, amely szép példát mutat a keresztény–muszlim együttélés vonatkozásában.⁶¹ 2015 őszén a „*Cor Unum*” Pápai Tanács által az iraki és a szíriai humanitárius válságról szóló ülés résztvevői számára tartott beszédében a pápa kiemeli Libanon nagylelkűségét, amit a Közel-Kelet számos országából érkező, fegyveres konfliktus sújtotta övezetekből bevándorló menekültek irányában tanúsít.⁶² Bár *Ferenc pápa* még nem látogatott el Libanonba, mégis számos beszédében említi a Közel-Kelet szempontjából kulcsfontosságú állam aktuális helyzetét, habitusából adódóan sokszor tesz a térségben megjelent humanitárius válsággal és menekültkérdéssel kapcsolatos megnyilatkozásokat. 2020. május 14-én az Apostoli Szentszék Sajtóirodája tájékoztatta a közvéleményt *Ferenc pápa* szép gesztusáról, hogy a pápa Libanon állam megalapításának 100. évfordulója alkalmából 200 ezer dollár értékben adományt küldött 400 libanoni ösztöndíj támogatására.⁶³

ÖSSZEFOGLALÁS

Az alig száz éve mesterségesen kialakított állam ókorba visszanyúló keresztény közösségeinek sokszínűségével, valamint az 1943-as Nemzeti Paktumban meghatározott konfesszionális politikai vezetésével igazi kuriózum a Közel-Kelet államai között. A területen heterogén kereszténység mellett az első évezredfordulóra az iszlám főbb felekezetei is megjelentek a régióban. A vallások és felekezeteik sok évszázados együttélése a történelem során számos összetűzést és konfliktust eredményezett. A dekolonizációt követő szuverén időszak óta azonban az etnikai, politikai és vallási okokból fakadó feszültségek folyamatos fegyveres konfliktusokhoz és véres polgárháborúkhoz vezettek. Bár számos környező és távolabbi állam, valamint több nemzetközi szervezet is segítségül sietett Libanon belügyi rendezésének elősegítésére, tartós béke az ellenségeskedő csoportosulások között nem valósult meg. A Szentszék mindig is kiemelt figyelmet szentelt a bibliai cédrusok földjén élő hívei békéje

⁶⁰ Meeting with young people address of His Holiness Pope Benedict XVI. Libreria Editrice Vaticana, 15. 09. 2012. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2012/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20120915_giovani.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁶¹ Ansprache von Papst Franziskus. Libreria Editrice Vaticana, 29. 03. 2013. http://www.vatican.va/content/francesco/de/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130329_via-crucis-colosseo.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁶² Address of His Holiness Pope Francis to participants of the meeting organized by the Pontifical Council „*Cor Unum*” on the iraqi-syrian humanitarian crisis. Libreria Editrice Vaticana, 17. 09. 2015. http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150917_cor-unum.html (Letöltés időpontja: 2020. 05. 18.)

⁶³ Pope provides funding for scholarship in Lebanon. Vatican News, 14. 05. 2020. <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2020-05/pope-provides-funding-for-scholarships-in-lebanon.html> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 19.)

és biztonsága támogatásának, az elmúlt bő fél évszázad pápai pedig számos gesztusuk és megnyilatkozásuk révén igyekeztek előmozdítani az ország különböző vallási csoportjai közötti dialógust és megbékélést.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 53/2007. (VI. 13.) OGY határozat az ENSZ libanoni békefenntartó missziójában (UNIFIL) való magyar részvételről szóló 44/2006. (X. 10.) OGY határozat módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a07h0053.OGY>
- Address of His Holiness Pope Francis to participants of the meeting organized by the Pontifical Council „Cor Unum” on the iraqi-syrian humanitarian crisis. Libreria Editrice Vaticana, 17. 09. 2015. http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150917_cor-unum.html
- Address of Paul VI to H. E. Fouad Boutros, vice president of the Council of Ministers of Lebanon. Libreria Editrice Vaticana, 11. 06. 1968. http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/speeches/1968/june/documents/hf_p-vi_spe_19680611_vice-presidente-libano.html
- After Beirut blast, what some lebanese christians are doing to help their neighbors. <https://the.catholic-telegraph.com/beirut-explosion-lebanese-christians-charity/68480>
- Ansprache von Papst Franziskus. Libreria Editrice Vaticana, 29. 03. 2013. http://www.vatican.va/content/francesco/de/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130329_via-crucis-colosseo.html
- Apostolok Cselekedetei 15. <http://immanuel.hu/biblia/biblia.php?konyv=44&fejezet=15&o1=4&o2=5&o3=3>
- Apostolok Cselekedetei 21. <http://immanuel.hu/biblia/biblia.php?konyv=44&fejezet=21&o1=4&o2=5&o3=3>
- Appel du pape Paul VI pour la paix au Liban. Libreria Editrice Vaticana, 30. 11. 1975. https://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/speeches/1975/documents/hf_p-vi_spe_19751130_pace-libano.html
- Atilya, Asis Surya: *History of Eastern Christianity*. Methuen & Co Ltd., London, 1967.
- Binder, Leonard: *Politics in Lebanon*. John Wiley & Sons, New York, 1966.
- Bohlen, Celestine: *Pope Calls on Lebanon to Resume Special Role for Peace*. The New York Times, 12. 05. 1997. <https://www.nytimes.com/1997/05/12/world/pope-calls-on-lebanon-to-resume-special-role-for-peace.html>
- Butters, Andrew Lee: *Palestinians in Lebanon: A forgotten people*. Time Magazine, 25. 02. 2009. <https://web.archive.org/web/20130826165651/http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1881651,00.html>
- Constitution de la République Libanaise promulguée le 23 mai 1926. <http://www.dircost.unito.it/cs/docs/Libano%20franc.htm>
- Declaratio de ecclesiae habitudine ad religiones non-christianas – Nostra Aetate. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_lt.html
- Decretum de Ecclesiis orientalibus catholicis – Orientalium Ecclesiarum. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_orientalium-ecclesiarum_lt.html
- Devlin, John F.: *Syria: Modern State in an Ancient land*. Taylor & Francis, Boulder, 1983.
- Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1993–2010. <http://lexikon.katolikus.hu/>

- Discurso di Giovanni Paolo II per la scomparsa di Bechir Gemayel, presidente del Libano. Libreria Editrice Vaticana, 15. 09. 1982. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1982/sep-tember/documents/hf_jp-ii_spe_19820915_morte-gemayel.html
- First radiomessage „Urbi et Orbi” Adress of His Holiness John Paul II. Libreria Editrice Vaticana, 17. 10. 1978. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_spe_19781017_primo-radiomessaggio.html
- Gedő Ágnes: *10 keresztény és 7 muzulmán minisztere van az új libanoni kormánynak*. Vatican News, 2020. 01. 30. <https://www.vaticannews.va/hu/vilag/news/2020-01/10-kereszteny-7-muzulman-az-uj-libanoni-kormanyban.html>
- Gordon, David C.: *Lebanon: The Fragmented Nation*. Croom Helm, California, 1980.
- Grafton, David: *The Christians of Lebanon: Political Rights in Islamic Law*. Tauris-Academic Studies, New York – London, 2003.
- Greek Orthodox Patriarchate of Antioch and All the East. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Greek-Orthodox-Patriarchate-of-Antioch-and-All-the-East>
- Herbermann, Charles (ed.): *Melchites – Catholic Encyclopedia*. Robert Appleton Company, New York, 1913.
- Hook, Walter Farquhar: *A Church dictionary*. Bolland & Kemplay, London, 1846. https://books.google.hu/books?id=X_tOAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false
- Implementation of general assembly resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled Human Rights Council. United Nation Human Rights Council, 13. 11. 2006. https://digitallibrary.un.org/record/587605/files/A_HRC_3_2-EN.pdf
- International Religious Freedom Report for 2012, Lebanon. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, U.S. Department of State. <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2012religiousfreedom/index.htm?dliid=208400&year=2012#wrapper>
- II. János Pál, Allocutiones. Ad Exc.mum Virum Reginaldum Reagan, Foederatarum Civitatum Americae Septemtrionalis Praesidem, qui Summum Pontificem invisit. AAS vol. LXXIV (1982), 851–853. <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-74-1982-ocr.pdf>
- XXIII. János, Litterae encyclicae. Pacem in terris. AAS vol. LV (1963). 11. 04. 1963. <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-55-1963-ocr.pdf>
- John Paul II General Audience. Libreria Editrice Vaticana, 06. 09. 1978. http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/documents/hf_jp-ii_aud_06091978.html
- July–December, 2010 International Religious Freedom Report. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, U.S. Department of State, 13. 09. 2011. https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2010_5/168269.htm
- Khadduri, Majid: *The Franco-Lebanese dispute and the crisis of november, 1943*. An American Journal of International Law, vol. 38/4., 10. 1944., 601–620. <https://www.jstor.org/stable/2192794?seq=1>
- Khalaf, Samir: *Communal Conflict in Nineteenth-Century Lebanon*. In: Braude, Benjamin – Lewis, Bernard (eds.): *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*. Holmes & Meier Pub, London, 1982, vol. 2., 107–134.
- Lebanon: Exiled and suffering: Palestinian refugees in Lebanon. Amnesty International, 18. 10. 2007. <https://www.amnesty.org/download/Documents/68000/mde180102007en.pdf>
- Lebanon in History. The World Lebanese Cultural Union. <https://wlcu.world/ng/blog/2017/02/14/lebanon-in-history/>
- Lutsky, Vladimir Borisovich: *Modern History of the Arab Countries*. Progress Publishers, Moscow, 1969. <https://www.marxists.org/subject/arab-world/lutsky/index.htm>
- Márk evangéliuma 7. <https://abibliamindenkie.hu/uj/MRK/7/>

- Maronite Church. <http://www.gcatholic.org/dioceses/data/rite-M.htm>
- Meeting with young people address of His Holiness Pope Benedict XVI. Libreria Editrice Vaticana, 15. 09. 2012. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2012/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20120915_giovani.html
- Migliorino, Nicola: *Constructing Armenia in Lebanon and Syria: Ethno-Cultural Diversity*. Berghahn Books, New York – Oxford, 2008.
- Mouawad, Youssef: *Hoyek, Elias*. International Encyclopedia of the First World War. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/hoyek_elias
- Nach Explosion in Beirut Libanische Regierung gibt auf. <https://tagesschau.de/ausland/libanon-regierung-beirut-101.html>
- VI. Pál, Litterae Apostolicae: Exposit debitum. AAS vol. LVII (1965). 11. 05. 1965. <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-57-1965-ocr.pdf>
- Parry, Ken – Melling, David J. – Brady, Dimitri – Griffith, Sidney H. – Healey, John F. (eds.): *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*. Blackwell Publishing, Malden, 1999.
- Pèlerinage du pape Paul VI. en Inde Salut du Saint-Père au present de la Republique du Libanon. Libreria Editrice Vaticana, 02. 12. 1964. http://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/speeches/1964/documents/hf_p-vi_spe_19641202_liban.html
- XII. Pius, Litterae apostolicae: Nuntiatura Apostolica in Republica Libanensis erigitur. Acta Apostolicae Sedis (AAS) vol. XXXIX. 21. 03. 1947. <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-39-1947-ocr.pdf>
- Pope provides funding for scholarship in Lebanon. Vatican News, 14. 05. 2020. <https://www.vatican-news.va/en/pope/news/2020-05/pope-provides-funding-for-scholarships-in-lebanon.html>
- Rabinovich, Itamar. *The War for Lebanon, 1970–1983*. Cornell University Press, Ithaca & London, 1984.
- The Taif Agreement. https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_english_version_.pdf
- The world factbook – Lebanon. CIA. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>
- Toaldo, Mattia: *The origins of the US War on Terror – Lebanon, Libya and American intervention in the Middle East*. Routledge, London – New York, 2013.
- Ujházi Lóránd: *A libanoni keresztények biztonsági helyzete*. Hadtudományi Szemle, 2017/4., 357–372. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00037/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_04_357-372.pdf
- UNHCR: Lebanon. <https://reporting.unhcr.org/node/2520>
- Urbi et Orbi Radiomessage of His Holiness John Paul I. Libreria Editrice Vaticana. 27. 08. 1978. http://www.vatican.va/content/john-paul-i/en/messages/documents/hf_jp-i_mes_urbi-et-orbi_27081978.html
- Visit of His Holiness Benedict XVI to the Congregation for the Oriental Churches. Libreria Editrice Vaticana, 09. 06. 2007. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2007/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20070609_congr-orientchurch.html
- Wimmen, Heiko: *Lebanon – history and politics*. Bundeszentrale für politische Bildung, 31. 08. 2016. <https://www.bpb.de/gesellschaft/migration/laenderprofile/233352/history-and-politics>
- Yee, Vivian: *Lebanon's Prime Minister, Saad Hariri, Steps Down in Face of Protests*. The New York Times, 29. 10. 2019. <https://www.nytimes.com/2019/10/29/world/middleeast/saad-hariri-stepping-down-lebanon.html>